

THE ARTISTIC INTERPRETATION OF HISTORICAL FIGURES IN THE EPIC POEM “SADDI ISKANDARIY”

Ahmedova Hojalxon Muhsinjon qizi

Andijan State Pedagogical Institute, Trainee Lecturer

ORCID ID: 0009-0001-4095-8921

E-mail: ahmedovahojalxon@gmail.com.

Abstract

The article examines the artistic interpretation of historical figures in Alisher Navoi's poem “Saddi Iskandari”. It analyzes the artistic representation of the image of Iskander, the relationship between historical reality and artistic fiction, as well as the moral and philosophical ideas conveyed through historical characters.

Keywords

Alisher Navoi, “Saddi Iskandari”, Iskander, historical figure, artistic interpretation, historical reality, artistic fiction.

“SADDI ISKANDARIY” DOSTONIDA TARIXIY OBRAZLARING BADIY TALQINI

Ahmedova Hojalxon Muhsinjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti, stajyor-o'qituvchi

ORCID ID: 0009-0001-4095-8921 E-mail: ahmedovahojalxon@gmail.com.

Annotatsiya. Maqolada Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy obrazlarning badiiy talqini tahlil qilinadi. Iskandar obrazining tarixiy manbalardagi qiyofasi va dostonidagi badiiy talqini qiyosiy o'rganilib, tarixiy haqiqat va badiiy to'qimaning o'zaro munosabati yoritiladi. Shuningdek, tarixiy obrazlar vositasida ilgari surilgan adolat, ma'rifat va ideal hukmdor haqidagi qarashlar ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, “Saddi Iskandariy”, Iskandar, tarixiy obraz, badiiy talqin, tarixiy haqiqat, badiiy to'qima.

Аннотация. В статье рассматривается художественная интерпретация исторических образов в поэме Алишера Навои «Садди Искандари». Анализируются особенности художественного осмысления образа Искандера, соотношение исторической действительности и художественного вымысла, а также нравственно-философские идеи, раскрываемые посредством исторических персонажей.

Ключевые слова: Алишер Навои, «Садди Искандари», Искандер, исторический образ, художественная интерпретация, историческая действительность, художественный вымысел.

Kirish. Hazrat Alisher Navoiy ijodida tarixiy voqelik va badiiy tafakkur uyg'unligi muhim o'rin tutadi. Shoirning "Xamsa" tarkibidagi "Saddi Iskandariy" dostoni bu jihatdan alohida ahamiyatga ega bo'lib, unda tarixiy manbalarda qayd etilgan voqea va shaxslar ijodkorning estetik qarashlari asosida qayta talqin qilingan. Asarda tarixiy obrazlarning real qiyofasi bilan bir qatorda, Navoiy ideal hukmdor, adolat, ilm-ma'rifat va insonparvarlik haqidagi qarashlarini ifodalovchi badiiy timsollar ham yaratilgan. Dostonda tarixiy obrazlar oddiy personajlar sifatida emas, balki muallifning falsafiy, axloqiy va siyosiy qarashlarini ifodalovchi badiiy xarakterlar sifatida yaratilgan. Navoiy uchun obrazning tarixiy manbaga bog'liqligi muhim bosqich, biroq bundan ham muhimroq bosqichda obrazning asardagi g'oyaviy-estetik vazifasidir. Shu sabab doston obrazlari tarixiylik, rivoyaviylik va ramziylikning o'zaro tutashgan shaklida namoyon bo'ladi.

Asardagi obrazlar tizimi markazida Iskandar turadi. Boshqa obrazlar ko'pincha uning xarakterini ochish, ma'naviy yuksalish bosqichlarini ko'rsatish yoki muayyan g'oyaviy qarama-qarshilikni ifodalash uchun xizmat qiladi. Doro Iskandar bilan siyosiy-axloqiy kontrast hosil qiladi; Arastu hakim va boshqa hakimlar aql va hikmat timsoli

sifatida qahramonning ma'rifiy qiyofasini ochadi, Ravshanak obrazi lirik-insoniy qatlamni kuchaytiradi, Ya'juj-Ma'juj esa yovuzlik va tartibsizlik ramziga aylanadi.

Navoiy obraz yaratishda tarixiy dalilga to'liq bog'lanib qolmaydi. U tarixiy shaxs haqidagi ma'lumotni badiiy xarakterga aylantiradi. Bunda idealizatsiya, kontrast, ramziylashtirish, umumlashtirish va psixologik chuqurlashtirish usullari qo'llanadi. Ayniqsa, Iskandar obrazida ideal hukmdor haqidagi Navoiyning qarashlari mujassam bo'lgan. Bu obraz shoirning davlat va jamiyat, hukmdor va xalq, ilm va hokimiyat haqidagi estetik-falsafiy qarashlarini birlashtiradi.

Dostondagi obrazlar tarixiy voqelikni jonlantirish bilan birga, uni ma'naviy ma'noga ham ega qiladi. Agar voqealar syujetning tashqi harakatini tashkil etsa, obrazlar ushbu harakatlarning ichki mohiyatini ochadi. Shu bois "Saddi Iskandariy"dagi tarixiy obrazlarni faqat tarixiy prototiplar bilan qiyoslash yetarli emas, ularni badiiy tizimdagi vazifasi, xarakter belgisi va g'oyaviy yuki asosida tahlil qilish zarur.

Iskandar dostondagi eng murakkab obrazdir. Tarixiy Aleksandr Makedonskiy qadimgi dunyoning buyuk sarkardasi sifatida tanilgan bo'lsa, Navoiy talqinida Iskandar faqat harbiy fotih emas. U adolatli shoh, ilmga intilgan hukmdor, donishmandlar maslahatini qadrllovchi rahbar, xalqni himoya qiluvchi xaloskor va hayot mohiyatini anglashga intilgan inson sifatida ko'rsatiladi.

Tadqiqotning maqsadi "Saddi Iskandariy" dostonida tarixiy obrazlarning badiiy talqinini aniqlash, ularning tarixiy manbalar bilan munosabatini yoritish hamda obrazlar orqali ifodalangan axloqiy, falsafiy va ijtimoiy qarashlarni tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsaddan kelib chiqib, dostondagi tarixiy obrazlarning badiiy funksiyasi, xarakter yaratish usullari, tarixiy haqiqat va badiiy to'qimaning o'zaro munosabati tadqiq etiladi. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, tipologik, badiiy-estetik va matniy tahlil metodlaridan foydalaniladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” dostonida tarixiy voqelikning badiiy qayta ishlanishi, tarixiy shaxslarning badiiy obrazga transformatsiyasi hamda ularning asar g‘oyaviy-estetik tizimidagi funksiyasini aniqlash tamoyillari tashkil etadi. Tadqiqotda tarixiylik va badiiylikning o‘zaro munosabati markaziy metodologik masala sifatida belgilanib, tarixiy prototip va badiiy obraz o‘rtasidagi munosabat kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotning metodologik yo‘nalishini belgilashda so‘nggi yillarda olib borilgan navoiyshunoslik tadqiqotlari muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, I. Ismoilov Nizomiy va Navoiy ijodidagi Iskandar mavzusini qiyosiy o‘rganar ekan, “Saddi Iskandariy”dagi ayrim syujet va obrazlarning tarixiy voqelikdan ko‘ra adabiy an‘ana va oldingi iskandarnomalar bilan genetik aloqadorligini ko‘rsatadi. Olimning fikricha, Navoiy Iskandar mavzusini tayyor tarixiy material sifatida takrorlanmagan, balki uni o‘zining badiiy-estetik konsepsiyasiga muvofiq ravishda qayta shakllantirgan¹

Shu nuqtayi nazardan, tadqiqotda tarixiy-qiyosiy metod asosiy usullardan biri sifatida qo‘llanildi. Mazkur metod orqali tarixiy shaxs haqidagi an‘anaviy tasavvurlar bilan Navoiy yaratgan badiiy obraz o‘rtasidagi farqlar aniqlanadi. Ayniqsa, Iskandar obrazining tarixiy Aleksandr Makedonskiy qiyofasidan Sharq adabiyotidagi ideal hukmdor timsoliga aylanish jarayoni qiyosiy asosda o‘rganiladi. 2026-yilda X. Abduraimova tomonidan olib borilgan tadqiqotda ham Iskandar obrazining tarixiy

1 Ismoilov I.A. Nizomiy va Navoiy: bir mavzuning turfa talqini // *O‘zbekiston: til va madaniyat. Adabiyotshunoslik.* – 2023. – №1(2). – B. 18–32.

prototipdan Sharq adabiyotidagi komil inson va ideal shoh timsoliga transformatsiyasi alohida qayd etilgan².

Tadqiqotning badiiy-estetik tahlil metodi obrazlarning faqat tarixiy asosini aniqlash bilan cheklanmay, ularning badiiy matndagi funksiyasini ochib berishga qaratildi. Bunda obrazning xarakteri, xatti-harakati, nutqi, boshqa personajlar bilan munosabati, syujetdagi ishtiroki va muallif g'oyasini ifodalashdagi vazifasi yaxlit holda o'rganildi. I. Ismoilovning "Saddi Iskandariy" debochasi poetikasiga bag'ishlangan tadqiqotida ham obrazlar tizimi, kompozitsiya va badiiy mazmunning o'zaro aloqasi qiyosiy-tarixiy metod asosida tahlil qilingan³. Mazkur yondashuv asosida Iskandar obrazi tarixiy shaxsning oddiy badiiy nusxasi sifatida emas, balki Navoiyning adolat, ilm, hikmat va davlat boshqaruvi haqidagi qarashlarini mujassamlashtiruvchi konseptual obraz sifatida baholanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham Iskandar timsolining "adolatparvar", "ilmparvar" va "xalqparvar" hukmdor sifatida shakllantirilishi uning tarixiy qiyofasidan ko'ra Navoiyning ideal hukmdor haqidagi qarashlari bilan chambarchas bog'liqligi ta'kidlanmoqda.

Tadqiqotda tipologik metod ham qo'llanilib, doston obrazlari yagona badiiy tizim sifatida o'rganildi. Iskandar, Doro, Arastu, Ravshanak hamda Ya'juj-Ma'juj obrazlari o'zaro qiyoslanib, ularning har biri qanday g'oyaviy-estetik vazifani bajarishi aniqlanadi. Bunda obrazlar o'rtasidagi o'xshashlik va qarama-qarshiliklar orqali Navoiyning hukmdorlik, adolat, ilm-ma'rifat, insoniylik va tartib haqidagi qarashlari ochib beriladi.

Strukturaviy-funksional metod orqali tarixiy obrazlarning doston syujeti va kompozitsiyasidagi o'rni aniqlandi. Mazkur metod obrazni faqat voqea ishtirokchisi

²Abduraimova X. Alisher Navoiyning ishqiy dostonlarida Iskandar obrazi. – *Adabiy Meros*, 2026. DOI: 10.67822/tbc70443.

³ Ismoilov I. Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostoni debochasi badiiyati // *Oltin bitiglar – Golden Scripts*. – 2021/2023. DOI: 10.52773/tsuull.gold.2021.1/PXKA6837.

sifatida emas, balki asarning yaxlit g‘oyaviy tuzilmasida muayyan funksiyani bajaruvchi badiiy birlik sifatida baholash imkonini beradi. Shu asosda Doro obrazi Iskandar xarakterini kontrast asosida ochuvchi, Arastu obrazi ilm va hikmat konsepsiyasini kuchaytiruvchi, Ravshanak obrazi insoniy-lirik qatlamni boyituvchi, Ya’juj-Ma’juj obrazlari esa tartib va betartiblik o‘rtasidagi ziddiyatni ifodalovchi badiiy komponentlar sifatida tahlil qilinadi.

Tadqiqotning yana bir muhim yo‘nalishi germeneytik yondashuv bilan bog‘liq. Mazkur yondashuv tarixiy obrazlarning mazmunini faqat matn doirasida emas, balki ularni yuzaga keltirgan tarixiy-madaniy va adabiy muhit bilan bog‘liq holda talqin qilish imkonini beradi. Iskandar mavzusining Sharq adabiyotidagi uzoq davom etgan an‘anasi, xususan, Firdavsiy, Nizomiy, Xusrav Dehlaviy va Jomiy ijodidagi talqinlari Navoiy badiiy konsepsiyasini anglash uchun muhim kontekst hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham “Saddi Iskandariy”dagi Iskandar obrazi avvalgi iskandarnoma an‘analarining davomi sifatida emas, balki ularni yangi g‘oyaviy-falsafiy bosqichga olib chiqqan badiiy hodisa sifatida baholanmoqda.

Shuningdek, tadqiqotda matniy tahlil usulidan foydalanilib, tarixiy obrazlarning bevosita doston matnidagi ifodasi asosiy manba sifatida olindi. Obrazlarning nutqi, muallif tavsifi, dialog va monologlari, xatti-harakatlari hamda boshqa personajlar bilan munosabati tahlil qilinib, ularning g‘oyaviy mazmuni aniqlanadi. Bu yondashuv tarixiy obraz haqidagi umumiy nazariy xulosalarni bevosita badiiy matn bilan asoslash imkonini beradi.

Tadqiqotda tarixiylik va badiiylik birligi tamoyiliga alohida e‘tibor qaratildi. Chunki “Saddi Iskandariy”dagi tarixiy obrazlarni faqat tarixiy manbalar bilan qiyoslash ularning badiiy tabiatini to‘liq ochib bermaydi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham Iskandar obrazining tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima uyg‘unligida shakllangani qayd etilib,

uning adolatli, ma'rifatparvar va donishmand hukmdor sifatida tasvirlanishi Navoiy estetik qarashlari bilan bog'lanadi.

Shu bilan birga, tadqiqotda qiyosiy-tipologik va kontekstual yondashuvlar o'zaro uyg'unlashtirildi. Chunki Iskandar obrazining badiiy mohiyatini faqat "Saddi Iskandariy" doirasida emas, balki Sharq adabiyotidagi Iskandar mavzusining umumiy taraqqiyoti kontekstida o'rganish zarur. 2023-yilda I. Ismoilov tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotda Nizomiy va Navoiy dostonlaridagi Iskandar mavzusi qiyosiy-tarixiy, madaniy-tarixiy va genetik metodlar asosida o'rganilib, Navoiy talqinining o'ziga xosligi ko'rsatilgan.

Umuman, tadqiqot metodologiyasi tarixiy manba, adabiy an'ana va badiiy matnning o'zaro munosabatini bir butun tizim sifatida ko'rib chiqishga asoslanadi. Bunday yondashuv orqali tarixiy obrazning real prototipi, adabiy an'ana asosidagi shakllanishi va muallifning ijodiy talqini o'rtasidagi farqlar aniqlanadi. Natijada "Saddi Iskandariy"dagi tarixiy obrazlar nafaqat tarixiy shaxslarning badiiy tasviri, balki Alisher Navoiyning adolatli hukmdor, ilm va hikmat, insoniy kamolot hamda jamiyatdagi tartib haqidagi falsafiy-estetik qarashlarini ifodalovchi murakkab badiiy tizim sifatida talqin qilinadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Tahlil natijalari "Saddi Iskandariy" dostonidagi tarixiy obrazlar oddiy tarixiy rekonstruksiya emas, balki ko'p bosqichli badiiy transformatsiya mahsuli ekanini ko'rsatadi. Ushbu jarayonni shartli ravishda uch bosqichda ifodalash mumkin: tarixiy prototip, adabiy an'ana, mualliflik konsepsiyasi. Ana shu model orqali tarixiy shaxs real biografik xususiyatlaridan uzoqlashib, Navoiyning axloqiy-falsafiy qarashlarini ifodalovchi konseptual timsolga aylanadi. Shu jihat tadqiqotning asosiy ilmiy natijalaridan biri sifatida qaraladi.

Iskandar obrazi mazkur transformatsiyaning markaziy nuqtasini tashkil etadi. Dostonda uning badiiy qimmati zabt etilgan hududlar yoki harbiy muvaffaqiyatlar bilan

emas, balki hukmdorlikning ma'naviy mezonlari bilan belgilanadi. Ya'ni obrazning semantik markazi "fotih" tushunchasidan "mas'ul hukmdor" konsepsiyasiga ko'chadi. Bu o'zgarish Iskandar qiyofasining tarixiylikdan badiiy-falsafiylik tomon siljishini ko'rsatadi. I. Ismoilov qayd etganidek, Navoiy Iskandar mavzusini tayyor adabiy qolip sifatida takrorlamaydi, balki uni o'z estetik qarashlariga muvofiq qayta tashkil etadi⁴.

Muhim natijalardan yana biri shundaki, Iskandar obrazi dostonda yakka holda emas, balki boshqa personajlar bilan shakllanadigan semantik aloqalar tizimida ochiladi. Arastu bilan munosabatda hukmdorlikning intellektual modeli, Doro bilan qarama-qarshilikda siyosiy va axloqiy mezonlar, Ravshanak bilan bog'liq epizodlarda esa insoniy-emotsional qirralar faollashadi. Demak, Iskandar obrazining mukammalligi uning individual xarakteristikasidan ko'ra, obrazlar tizimi ichidagi funksional munosabatlar orqali shakllantiriladi.

Arastu obrazining vazifasi aynan shu nuqtada alohida ahamiyat kasb etadi. U tarixiy faylasufning badiiy portretidan ko'ra, hukmdorlikni bilim va tafakkur bilan muvozanatlashtiruvchi ramziy figuraga aylanadi. Shu orqali dostonning siyosiy-falsafiy modelida hokimiyatning legitimligi kuch bilan emas, aql, maslahat va hikmat bilan bog'lanadi. Bu jihat Iskandar obrazining "ideal shoh" sifatidagi talqinini yanada chuqurlashtiradi. Doro obrazi esa mustaqil tarixiy obraz bo'lish bilan birga, Iskandar qiyofasining baholovchi fonini hosil qiladi. Uning asardagi funksiyasi konfliktni yuzaga keltirishdan ko'ra kengroq: Doro orqali hukmdorlikning boshqa modeli ko'rsatiladi va shu asosda Iskandar faoliyatining axloqiy-siyosiy xususiyatlari aniqlashadi. Shunday qilib, Navoiy obrazlararo kontrastdan faqat dramatik to'qnashuv yaratish uchun emas, balki hukmdorlik mezonlarini qiyosiy tarzda ochish uchun foydalanadi.

⁴Ismoilov I.A. Nizomiy va Navoiy: bir mavzuning turfa talqini // *O'zbekiston: til va madaniyat. Adabiyotshunoslik*. – 2023. – №1(2). – B. 18–32.

Ravshanak obrazi dostonidagi tarixiy-falsafiy qatlamni shaxsiy va emotsional mazmun bilan muvozanatlashtiradi. Uning ishtiroki tarixiy jarayonni faqat davlatlararo kurash yoki siyosiy munosabat sifatida ko‘rishning oldini oladi. Bu obraz orqali tarixiy voqelikning inson taqdiriga ta’siri yoritiladi. Natijada dostonning badiiy dunyosida “tarix” va “inson” o‘rtasidagi munosabat yanada sezilarli tus oladi.

Ya’juj-Ma’juj bilan bog‘liq epizodlar esa dostonning tarixiylik doirasini kengaytirib, uni mifopoetik va ramziy qatlam bilan boyitadi. Mazkur obrazlar bevosita tarixiy prototipga ega bo‘lmasa-da, asarda ijtimoiy tartibga tahdid soluvchi kuchlarning umumlashtirilgan timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Iskandarning devor qurdirishi esa oddiy sarguzasht motividan ko‘ra kengroq ma’noga ega bo‘lib, hukmdorning himoya, mas’uliyat va tartibni saqlash funksiyasini ifodalaydi. Shu jihatdan devor motivi siyosiy-huquqiy ramz darajasiga ko‘tariladi.

Tadqiqot davomida yana bir muhim holat aniqlandi: dostonidagi tarixiy obrazlarning badiiy qiymati ularning real prototipga qanchalik mosligi bilan emas, balki muallif g‘oyaviy tizimida qanday funktsiya bajarishi bilan belgilanadi. Bu esa “Saddi Iskandariy”ni faqat tarixiy shaxslar haqidagi epik asar emas, balki hokimiyat, adolat, ilm, axloq va jamiyat masalalarini konseptual darajada yorituvchi falsafiy-badiiy model sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan, obrazlar tizimini quyidagi funksional model asosida umumlashtirish mumkin:

Obraz	Yetakchi semantik vazifa	Konseptual mazmun
Iskandar	Markaziy hukmdor timsoli	Adolat, mas’uliyat, davlat boshqaruvi
Arastu	Intellektual tayanch	Ilm, tafakkur, maslahat
Doro	Kontrastiv figura	Hokimiyatning muqobil modeli
Ravshanak	Emotsional-insoniy qatlam	Shaxsiy taqdir, insoniylik
Ya’juj-Ma’juj	Ramziy xavf modeli	Betartiblik, tahdid, himoya

Mazkur jadvaldan ko‘rinadiki, obrazlar alohida-alohida emas, balki yagona semantik tizim doirasida faoliyat ko‘rsatadi. Iskandar markaziy figuraga aylangan bo‘lsa-da, uning mazmuniy salmog‘i boshqa personajlar bilan o‘zaro munosabatda to‘liq namoyon bo‘ladi. Bu holat dostonidagi obrazlar tizimining ierarxik emas, funksional-komplementar xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi.

Natijada “Saddi Iskandariy”da tarixiy shaxslarni badiiy qayta ishlashning uch asosiy mexanizmi aniqlanadi: Selektivlik, ya’ni tarixiy shaxsning barcha xususiyatlari emas, muallif konsepsiyasiga xizmat qiladigan jihatlar tanlanadi. Semantik qayta kodlash, bunda tarixiy figura yangi axloqiy-falsafiy ma’no bilan boyitiladi. Funksional integratsiya, ya’ni obraz syujet ichida mustaqil shaxs bo‘lish bilan birga, umumiy g‘oyaviy tizimning tarkibiy qismiga aylanadi. Tadqiqot jarayonida “Saddi Iskandariy”dagi tarixiy obrazlarni faqat tarixiy prototip va badiiy obraz munosabati doirasida emas, balki ularning qanday qilib muallifning konseptual tafakkur tizimiga aylantirilganini ko‘rsatadi. Ilmiy yangilik aynan shunda namoyon bo‘ladi: tarixiy obrazlarning badiiy tabiati prototipga moslik darajasi bilan emas, balki semantik transformatsiya va funksional yuklama orqali izohlanadi. Bu esa Navoiy poetikasida tarixiylik va badiiylikning o‘zaro munosabatini yanada aniqroq tushuntirish imkonini beradi.

XULOSA. “Saddi Iskandariy” dostonidagi tarixiy obrazlarning tadqiqi Alisher Navoiy tarixiy materialdan foydalanishda faktografik bayondan ko‘ra badiiy konsepsiyani ustuvor qo‘yganini ko‘rsatadi. Tarixiy shaxs doston strukturasiga kirishi bilan o‘zining dastlabki tarixiy-biografik chegarasidan chiqib, muallif tomonidan belgilangan estetik va falsafiy vazifani bajaruvchi adabiy hodisaga aylanadi.

Tadqiqotdan kelib chiqadigan muhim xulosa shuki, dostonida tarixiy shaxs va badiiy obraz o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri muvofiqlik mavjud emas. Navoiy tarixiy shaxsning tarjimai holini tiklashni maqsad qilmaydi. Uning shaxsiyati bilan bog‘liq

materialdan muayyan axloqiy, siyosiy va falsafiy masalalarni badiiy talqin qilish uchun foydalanadi. Shu sababli asardagi tarixiy obrazlarni baholashda “tarixiy haqiqatga qanchalik mos?” degan savoldan tashqari, “tarixiy material qanday yangi badiiy mazmun kasb etgan?” degan masala ham asosiy mezon bo‘lishi lozim.

Tahlillar Navoiy tarixiy obraz yaratishda **tanlash, qayta ma’nlantirish va badiiy konsepsiyaga bo‘ysundirish** tamoyillaridan foydalanganini ko‘rsatadi. Bu jarayonda tarixiy fakt o‘z qiymatini yo‘qotmaydi, biroq uning vazifasi o‘zgaradi: fakt badiiy g‘oyani asoslovchi materialga, tarixiy shaxs esa muayyan konsepsiyani tashuvchi obrazga aylanadi.

Shuningdek, dostonida tarixiy va adabiy xotira o‘rtasidagi munosabatning o‘ziga xos modeli kuzatiladi. Navoiy o‘zidan oldingi iskandarnoma an’anasini inkor etmaydi, ayni paytda mavjud talqinlarga to‘liq qaram bo‘lib ham qolmaydi. Natijada tarixiy manba va adabiy an’ana muallifning ijodiy tafakkurida qayta ishlanib, yangi mazmundagi badiiy voqelikka aylantiriladi. Bu xususiyat “Saddi Iskandariy”ning Sharq iskandarnomachiligi taraqqiyotidagi o‘ziga xos o‘rnini belgilashda muhim mezon bo‘la oladi. Tadqiqot natijalari tarixiy obrazni o‘rganishda uning prototipini aniqlashning o‘zi yetarli emasligini ham ko‘rsatadi. Obrazning poetik tabiatini anglash uchun tarixiy manba, adabiy an’ana, muallif pozitsiyasi va matndagi funksiyani o‘zaro bog‘liq holda tadqiq etish talab qilinadi. Mazkur yondashuv Navoiy asarlaridagi boshqa tarixiy shaxslarning badiiy transformatsiyasini o‘rganishda ham metodologik asos sifatida qo‘llanishi mumkin.

Shunday qilib, “Saddi Iskandariy” tarixiy voqelikni badiiy shaklda aks ettiruvchi asargina emas, balki **tarixiy xotirani mualliflik konsepsiyasi asosida qayta yaratadigan adabiy model** sifatida namoyon bo‘ladi. Dostonning tarixiy obrazlar tizimini aynan shu nuqtayi nazardan tadqiq etish Navoiy poetikasida tarixiylikning

funksiyasi, badiiy to‘qimaning chegaralari hamda tarixiy shaxsning adabiy timsolga aylanish qonuniyatlarini yanada chuqurroq ochishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Ismoilov I.A. Nizomiy va Navoiy: bir mavzuning turfa talqini // *O‘zbekiston: til va madaniyat. Adabiyotshunoslik.* – 2023. – №1(2).
2. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – T.: Fan, 2007.
3. Sirojiddinov Sh. Alisher Navoiy. Manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili. – Toshkent: Akademnashr, 2011.
4. Abduraimova X. Alisher Navoiyning ishqiy dostonlarida Iskandar obrazi. – *Adabiy Meros*, 2026. DOI: 10.67822/tbc70443.
5. Ismoilov I. Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” dostoni debochasi badiiyati // *Oltin bitiglar – Golden Scripts.* – 2021/2023. DOI: 10.52773/tsuull.gold.2021.1/PXKA6837.
6. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug‘ati. To‘rt tomlik. I tom. – Toshkent: Fan, 1983. – 656 b.
7. Navoiy Alisher. Saddi Iskandariy. Nashrga tayyorlovchilar: M.Hamidova V.Rahmonov. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2006.
8. Ismoilov I.A. Nizomiy va Navoiy: bir mavzuning turfa talqini // *O‘zbekiston: til va madaniyat. Adabiyotshunoslik.* – 2023. – №1(2).